

UDK 314.116-022.527(100)''200/...'';
314.113(497.11) ''199/...''

Прегледни чланак

Review article

Милена Спасовски
Даница Шантић**СЕДАМ МИЛИЈАРДИТИ СТАНОВНИК СВЕТА –
ПОЛАРИЗОВАНОСТ ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВИТКА НА
ПОЧЕТКУ ХХИ ВЕКА***

Извод: Поводом рођења седам милијардитог становника света скреће се пажња на дивергентне демографске трендове у националним, регионалним и континенталним оквирима. Они се манифестују кроз проширену природну репродукцију и популациону експанзију у Африци, Латинској Америци и Азији, са једне и депопулацију и старење становништва у Европи, Северној Америци и Аустралији са друге стране. Повећање броја становника света за 1 милијарду дешава се у току једне деценије, што има бројне репрекусије на стање и заштиту животне средине, искорењивање глади и сиромаштва, политичких напетости и сукоба, односно опстанка будућих генерација. Србија се данас налази међу земљама које се суочавају са смањењем популације и страхом од изумирања.

Кључне речи: становништво, демографски трендови, Србија, природне компоненте, миграције.

Abstract: The birth of seven billionth citizen of the world draws attention to the divergent demographic trends in national, regional and continental level. Those trends are evident through extensive natural reproduction and population expansion in Africa, Latin America and Asia, and through depopulation and population aging in Europe, North America and Australia. World population number is increasing for 1 billion almost every decade, which has numerous repercussions on the environment, eradicating hunger and poverty, political tensions and conflicts, and survival of future generations. Serbia is today among the countries facing a population decline and fear of population extinction.

Key words: population, demographic trends, Republic of Serbia, natural increase, migrations

Увод

Уједињене Нације су 31. октобра 2011. године прогласиле да је беба Даница Меј Камачо (Danica May Camacho), рођена у главном граду Филипина Манили, јубиларни седмомилијардити становник света. Поводом обележавања овог датума изнете су у јавност и могућности одступања за 1 до 2% од јубиларног броја, односно број житеља планете могао је овог дана бити

---

* Рад представља резултат истраживања на пројекту 176017, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

за 56 милиона већи или мањи. Разлике се појављују услед методологије пројекција, као и још увек непотпуне статистике становништва у појединим државама. Укрштањем статистичких података дошло се до закључка да седмомилијардити становник света може бити Кинез, који говори мандаринским језиком, хришћанске вероисповести, који је писмен, живи у градском насељу и запослен је у услужним делатностима (National Geographic, 2011).

Рођење седмомилијардитог становника је био повод, али и потреба, да се скрене пажња на брзину којом се повећава светска популација, на поларизованост која иде од депопулације до популационе експанзије континента, држава, нација и народа, са бројним последицама демографских феномена на елементе природних и друштвених геосистема на регионалном и глобалном нивоу. У овом контексту може се сагледати и чињеница да први пут у историји није исказан консензус о месту рођења 7 милијардитог становника света. Тако су као јубиларни становници планете проглашени и: пет девојчица истовремено рођених у Индији¹, два дечака рођена у Русији, дечак рођен у Турској. Интересантно је да је петомилијардити становник света беба рођена у Загребу 11. 07. 1987. године, а његов рођендан је проглашен за Дан светске популације, док је шестомилијардити становник света беба рођена у Сарајеву 1999. године. Ова два важна светска догађаја везана су за простор претходне Југославије, што упућује између осталог и на историјске контексте догађања на простору Балканског полуострва.

Трендови у броју и порасту становништва света

Седам милијарди становника јавља се као законитост популационе експанзије која је била битна одредница 20. века, посебно у његовој другој половини. Демографски процеси у свим сферама постали су на почетку 21. века комплекснији него икада у историји. Повећали су се глобални демографски изазови који се манифестују кроз демографске противречности - експанзију становништва у неразвијеним деловима света на једној и депопулацију у развијеним деловима света на другој страни, са мултиплицираним реперкусијама у свим областима живота (еколошка деградација, нове болести, политичка и економска нестабилност, климатске промене, незапосленост, сиромаштво, глад, глобалне миграције, недостатак воде, пољопривредног земљишта итд).

Насељеност планете је сложено научно и практично питање, па сваки овакав јубилеј увек изнова актуелизује питања популационог опти-

---

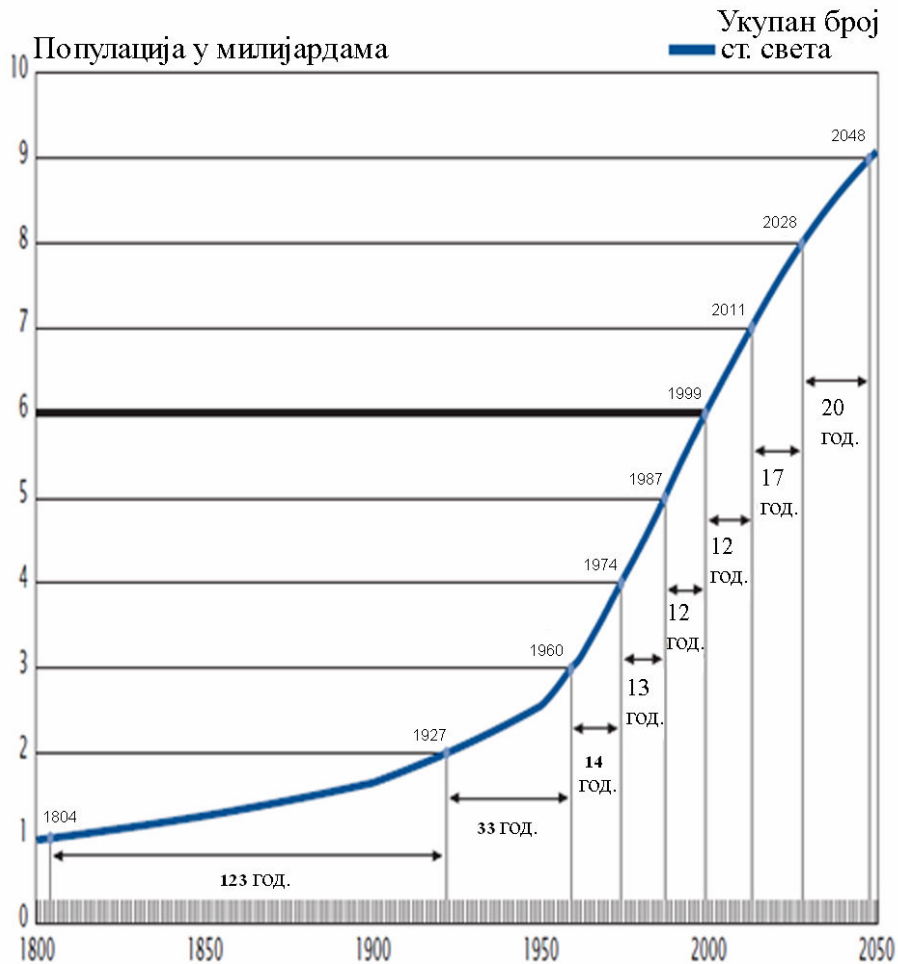
¹ Међународна агенција за заштиту деце је, према свом Међународном плану, сматрала да рођење седмомилијардите бебе треба да буде проглашено у Утар Прадешу, индијској држави са највећом стопом кумулативног фертилитета. Избором девојчице би се скренула пажња на проблем селективног абортуса на основу пола детета, а тиме и стварања великог полног дисбаланса у корист мушке популације у овој држави и целој Индији.

мума и носивости планете, као и демографске изазове који су различити на локалним, регионалним и националним нивоима, чине лепезу супротстављених питања и проблема, који се морају решавати у различитим експертским групама, на свим инстанцама друштвеног и државног организовања. Одговори на бројна питања у овој сфери и даље су отворени, а у стручној и научној јавности варирају од песимистичких погледа заснованих на еколошким проблемима планете и тешкоћама у успостављању одрживог развоја до оптимизма који почива на могућности савладавања популационих проблема и противречности. Оптимизам је неминован из потребе успостављања хуманијег света, давањем приближних шанси рођеним у различитим условима да унапреде технолошки развој и животни стандард локално, регионално и глобално.

Демографи УН-а су израчунали да је на планети од појаве човека до данас рођено око 107 милијарди становника и планета Земља је очувана за живот садашњих генерација, те се као морална обавеза намеће потреба њеног очувања и за будуће генерације. Процењује се да је почетком нове ере светска популација бројала између 200 и 300 милиона становника, а 1650. године 500 милиона људи. Прва милијарда становника достигнута је у свету тек 1804. године и она је резултат целокупне дотадашње историје човечанства. Друга милијарда становника је достигнута 1927, што значи да је за удвостручење светске популације од 19. века требало 123 године. На свету је живело 3 милијарде становника 1960. (након 33 године), 4 милијарди 1974. (после 14 година), 5 милијарди 1987. године (након 13 година), 6 милијарди 1999. (после 12 година) и 7 милијарди становника 2011. године (након 12 година). Третило је да прође читава људска историја до почетка 19. века за појаву прве милијарде, 123 године за појаву друге милијарде, а за само 84 године становништво света је повећано за 5 милијарди. Светска популација је са 3 милијарде 1960. повећана на 6 милијарди 1999. године, односно за најновије удвостручење је било потребно само 40 година, а последња два повећања по 1 милијарду становника било је потребно свега 12 година (United Nations 1995b).

Према средњим вредностима пројекција УН на Земљи ће живети 8 милијарди становника 2028. године, 9 милијарди нешто пре 2050, док ће 10 милијарди становника наша планета имати до 2100. године (графикон бр. 1). Сигурно је да ће развијене земље света и даље смањивати свој удео у популационом расту, који данас износи свега 3%, док ће неразвијене земље које данас дају 97% апсолутног пораста светске популације, преузети целокупни пораст. Дакле, сасвим је извесно да ће се наставити продубљивање поларизованости света у популационој динамици од континенталних, регионалних и националних оквира, уколико генерације које у наредним деценијама улазе у репродуктивно доба путем едукације, побољшањем економског и социјалног нивоа, не усвоје пожељне репродуктивне норме које су већ јасно дефинисане као модел просте замене генерација.

Графикон 1. – Пораст становништва у свету од 1800. до 2050. године

Извор: *United Nations (1995b); U.S. Census Bureau, International Programs Center, International Data Base and unpublished tables*

У дугом историјском раздобљу, све до почетка 19. века, евидентна је спора популациона динамика раста и опадања становништва, те је за прво удвостручење светске популације током нове ере било потребно чак 16. векова. Бржи раст светске популације је карактеристичан за последња два века, а посебно од друге половине 20. века до данас. Интензивнији популациони раст у 19. веку омогућили су развојни фактори индустријског друштва, који су довели до континуираног опадања смртности становништва, пре свега у европским земљама. Продужење животног века у индустријализованим земљама одвијало се постепено захваћајући више генерација, те је постојао и дуг пери-

од прилагођавања демографској транзицији у свим компонентама развитка становништва (опadaње смртности одојчади и мале деце, смањење рађања, популациони раст градова, виши ниво образовања, економско активирање женског становништва, измене у обрасцима брака, пораст трошкова одгајања деце). У дугом историјском периоду одржаване су ниске стопе раста светског становништва, а чак су у појединим раздобљима оне биле негативне, посебно на регионалним нивоима. Бржи популациони раст у 19. веку у развијеним деловима света карактеришу просечне годишње стопе од 0,7% у периоду 1800–1850. и 1,0% у периоду 1850–1900. године. У неразвијеним деловима света је популације тада расла спорије, а просечне годишње стопе износиле су 0,5% у првој и 0,4% у другој половини 19. века. При таквим нивоима стопа пораста становништва остварена је 1. и 2. милијарда ст. у свету (Спасовски, М., 2001).

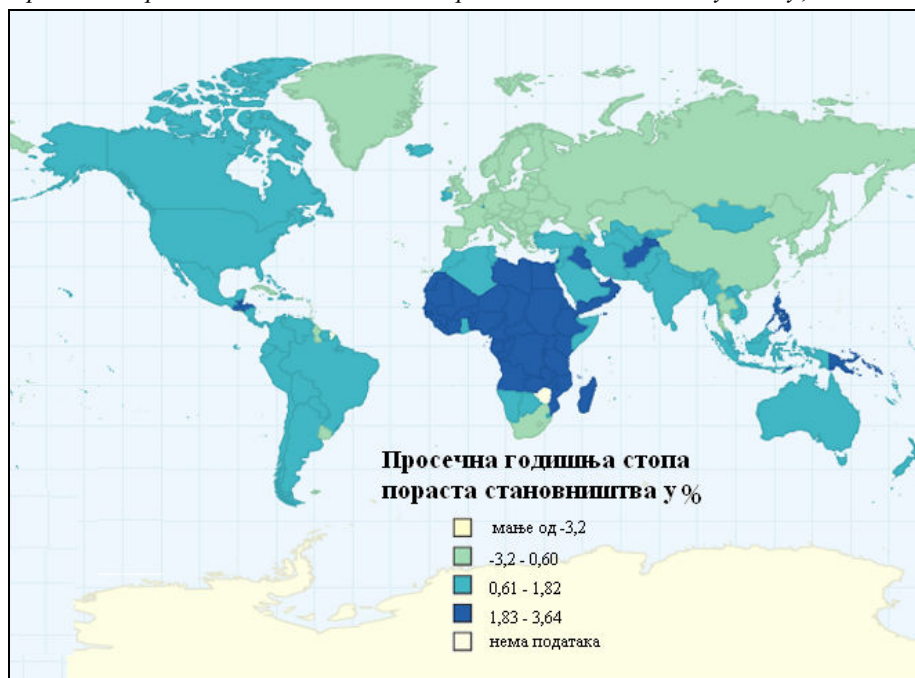
Двадесети век, а посебно његова друга половина, може се оценити као век популационе експанзије и поларизације у популационој динамици између развијених и неразвијених земаља у корист ових других. У периоду 1900–1950. године становништво развијених региона расло је по просечној годишњој стопи од 0,8%, а неразвијених региона по стопи од 0,9%. То показује да је до средине 20. века још увек постојала релативна уједначеност популационе динамике у свету, а после Другог светског рата кулминира диференцираност у расту становништва неразвијених делова света, док развијенији региони улазе у биолошку и укупну депопулацију (Спасовски, М., 2001).

Популациона експанзија јединствена у историји човечанства, позната као демографска експлозија, догодила се после 50-их година 20. века у земљама у развоју и најмање развијеним земљама, те превагу у популационом расту у свету преузимају од тада земље неразвијених подручја Африке, Азије и Латинске Америке. Ова појава је настала на основу смањења морталитета услед побољшања здравствених услова, сузбијања ендемичних болести и епидемија у свим мање развијеним деловима света, у којима је услед одржавања високе плодности жена, уз смањење пре свега смртности одојчади и мале деце, дошло до историјски незапамћеног пораста броја становника. Слабо развијене земље суочиле су се са ситуацијом у којој индустријски развијене државе никада нису биле, а демографска експлозија је постала је један од кључних проблема савременог света, са реперкусијама у свим областима живота. Њен најважнији резултат је све израженија регионална диференцираност демографских процеса, која се манифестује и у варирању стопа раста становништва на макро и мезо нивоу више него икада у историји. Управо због ове чињенице демографска ситуација у свету у првој деценији 21. века постала је много комплекснија у односу на раније историјске етапе.

Популациони раст у свету од 50-их година 20. века пролази кроз више фаза. Прва фаза траје до 70-их година и повезана је са великом популационом експанзијом током две деценије након Другог светског рата у условима опадања смртности становништва и у неразвијеним деловима света. Просечне го-

дишње стопе раста светског становништва повећане су са 1,8% 1950–1955. година до максималних 2,4% 1965. године. Другу фазу карактерише благ пад стопе пораста становништва током 70-их година на основу транзиције фертилитета, јер прихватање контроле рађања постаје свесна одлука све већег броја жена и мушкараца у свету. Просечна годишња стопа раста светског становништва смањена је на 1,7% у периоду 1975–1980. године. Од 80-их до средине 90-их година 20. века настаје трећа фаза са релативно константним стопама раста светске популације. На основама промена у старосној структури становништва од краја 20. века до данас евидентно је брже опадање стопа раста светског становништва, а просечна годишња стопа износила је 1,3% већ у периоду 1995–2000, да би се до данас одржавала на нивоу од око 1%, уз даљи тренд благог смањивања до нивоа испод 0,5%, по пројекцијама становништва до 2050. године. Међутим, успоравање раста светске популације још увек није евидентно када су у питању апсолутне вредности. Годишње повећање светског становништва се кретало у просеку 47 милиона 1950–1955, до максималног просека у периоду 1985–1990. од 86 милиона становника, до 78 милиона 1995–2000. године колико износи и данас. Виднији резултат стабиловања популационе динамике у свету очекује се тек средином 21. века са просечним годишњим растом испод 33 милиона становника (Спасовски, М., 2001).

Карта 1. – Просечна годишња стопа пораста становништва у свету, 2005–2010.

Извор: UNPFA, Population growth rate estimates for the period 2005–2010 using the medium variant

У другој половини 20. века, у условима демографске експлозије становништво света је повећано за 3 милијарде за 40 година (1960–1999), а исто толики пораст се очекује у периоду прве половине 21. века (2000–2050). То значи да се у овом веку очекује пораст броја становника са 7 милијарди у 2011. на 9,3 милијарди у 2050. години (варирање пројекција на основу вишег и нижег фертилитета од 7,6 до 10,6 милијарди). и 10,1 милијарду у 2100, што је резултат раста становништва претежно у мање развијеним регионима света. Они су већ данас углавном густо насељени и недовољно припремљени за економско активирање и укључивање у друштвене токове све бројнијих генерација младих и образованијих људи, што је важан фактор демографског, економског, социјалног развоја на националном, регионалном и глобалном нивоу. Демографски фактор је и важан чинилац савремене и будуће политичке стабилности у свету, али и генератор регионалних нестабилности (као нпр. у Северној Африци, Блиском Истоку), (Bloom D.E. 2001, таб. 1).

Табела 1. – Број становника и просечне годишње стопе пораста становништва по регионима света, 1950–2100.

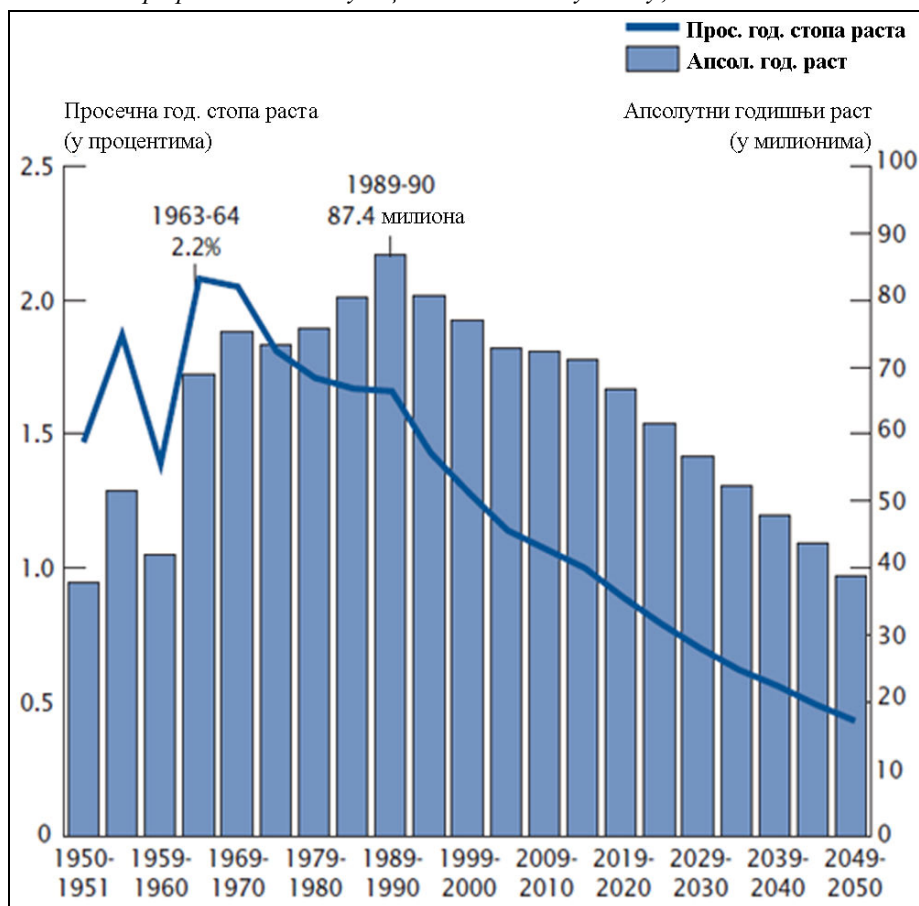
	Број становника (у милијардама)					Просечне годишње стопе пораста (%)		
	1950.	2000.	2011.	2050.	2100.	1950-2000.	2000-2050.	2050-2100.
Свет	2,5	6,1	7,0	9,3	10,1	1,8	0,8	0,2
Развијени региони	0,8	1,2	1,2	1,3	1,3	0,8	0,2	0,0
Региони у развоју	1,7	4,9	5,7	8,0	8,8	2,1	1,0	0,2

Извор: David E. Bloom, *7 Billion and Counting, Population, American Association for the Advancement of Science, VOL 333, July 2011.* (www.sciencemag.org)

Просечне годишње стопа раста становништва света износиле су у периоду 1950–2000. године 1,8% уз евидентне разлике у развијеном свету од 0,8% (Европа, Северна Америка, Аустралија, Нови Зеланд и Јапан) до 2,1% у мање развијеним регионима (Африка, Азија без Јапана, Латинска Америка и Кариби, Меланезија, Микронезија и Полинезија). Процењује се да ће у првој половини 21. века (2000–2050) доћи до смањења просечне годишње стопе раста на 0,8%, што је сагласно стабилизацији апсолутног просечног годишњег пораста светског становништва уз даље видне разлике међу регионима различите развијености: 0,2% у развијеним и 1,0% у мање развијеним регионима. Према пројекцијама УН у другој половини 21. века (2050–2100) просечна годишња стопа раста светског становништва износиће свега 0,2% и она ће бити резултат раста становништва у мање развијеним регионима, док ће развијене регионе одликовати нулти раст или смањење броја становника. По средњој варијанти пројекција у свету се очекује до 2100. године раст популације на 10,1 милијарду (Bloom D. E. 2011. таб. 1).

Као последица наведених трендова у стопама раста становништва по регионима различите развијености, драстично су промењени односи њихових укупних популационих потенцијала од средине 20. до средине 21. века, у корист јачања укупних људских ресурса у земљама Трећег света. У развијеним државама света 1950. године живело је око 800 милиона становника, а у државама у развоју 1,7 милијарди. Тај однос је 2011. године 1,2 милијарде према 5,7 милијарди, а 2050. године ће износити 1,3 милијарде према 8,0 милијарди становника. То значи да су половином 20. века укупни популациони потенцијали неразвијених држава двоструко већи, а средином 21. века 6 пута већи од људских ресурса у развијеним регионима света, што показује изузетну сложеност када је у питању поларизованост демографског развитка света (Спасовски, М., 2001).

Графикон 2. – Популациона динамика у свету, 1950–2050.

Извор: U.S. Census Bureau, International Programs Center, International Database and unpublished tables, 2005

Према подацима француског Националног института за демографске студије (INED) и подацима УН и за овакав демографски раст "најзаслужнији" је афрички континент, где се број становника повећава неслућеном брзином, од 250 милиона становника 1950. до 1 милијарде 2011. године, што је четвороструко повећање броја становника. Већ 2050. године се очекује да Африка буде дом за чак 2,2 милијарде људи, а 2100. за више од 3 милијарде људи. Треба нагласити да се наведена популациона експанзија у Африци одвија и у условима повећане смртности и опадања средњег трајања живота услед инфекције ХИВ-а и смртности од сиде (најбржи пораст броја становника се очекује у Нигерији и Етиопији). Бржи популациони пораст од друге половине 20. века до данас се бележи и на Арабијском полуострву, као и областима Предње Азије све до Индије. Демографску судбину европског континента до средине 21. века обележиће биолошка и укупна депопулација, односно пад броја становника са 736 на 685 милиона, што ће удео европског становништва у светској популацији свести на свега 7,2%. Највеће популационо опадање имаће земље Источне Европе (са 295 на 231 милиона становника) и Јужне Европе (са 155 на 150 милиона становника). Ако се упореде укупни популациони потенцијали Европе и Африке од 50-их година 20. века до данас види се да је на почетку овог периода Европа имала двоструко већи број становника. Број становника у Африци је у 2000. години незнатно већи, док ће према пројекцијама 2050. у Африци живети 3 пута више, а 2100. године 5 пута више становништва у односу на Европу (Bloom D. E. 2001, таб. 2).

Диференцираност популационе динамике на нивоу континента евидентна је кроз цео 20. век. Стопе раста становништва су у периоду 1900-1950. биле највише у Латинској Америци и Карибима 2,6%, у Аустралији и Океанији и у Африци 2,1%, док је најмањи износ забележен на европском континенту од 1% (Спасовски, М., 2001.) Током друге половине 20. века разлике по континентима су остале готово идентичне, чак и уз минимално повећање, што значи одржавање поларизованости динамике у току читавог прошлог века, што неминовно има инерцију и у 21. веку. Тако су највеће просечне годишње стопе пораста становништва у периоду 1950–2000. године биле су у Африци са 2,5%, Латинској Америци са 2,3% и Азији са 1,9%. Најмања забележена стопа пораста је била у Европи и то 0,6%, што је чак 4 пута мање од вредности овог показатеља у Африци. У периоду 2000-2050. година вредности стопа пораста ће опасти на свим континентима и то највише у Азији (0,6%) због драстичног опадања фертилитета у Кини услед политике једног детета, као и тренда опадања фертилитета у Индији и другим високофертилитетним државама овог континента. Највећа просечна годишња стопа пораста биће у Африци са износом од чак 2%, док ће европски континент имати нулту стопу раста, односно стагнацију или опадање укупног броја становника. Овако висока стопа раста становништва афричког континента показује на тренд удвостручења популације у првој половини 21. века

за свега 35 година. Овај континент, а посебно део јужно од Сахаре ће тако постати главни извор пораста светске популације. То говори да се популациона експлозија, која се јавила у другој половини 20. века у земљама Африке, Азије и Латинске Америке, у 21. веку у новој форми обнавља само у Африци. То је резултат непрекидног одржавања младе старосне структуре, несинхронизованог смањивања фертилитета у условима опадања смртности до 80-их година 20. века. Тако се у наредним деценијама и у условима повећања смртности услед ХИВ-а и сиде у последње три деценије на овом континенту одржава инерција демографских трендова успостављена после Другог светског рата. У периоду 2050–2100. према пројекцијама УН-а стопе пораста ће бити негативне на чак 3 континента: у Азији -0,2%, у Европи -0,1% и у Латинској Америци и Карибима -0,3%. Африка ће и даље чврсто држати примат у вредностима овог показатеља и поред двоструког смањења овог показатеља оне ће и даље бити највише у свету 1,0% (Bloom D. E. 2001, таб. 2).

Табела 2. – Број становника и просечна годишње стопе пораста становништва по континентима, 1950–2100.

	Број становника (у милијардама)					Просечне годишње стопе пораста (%)		
	1950.	2000.	2011.	2050.	2100.	1950-2000.	2000-2050.	2050-2100.
Свет	2,5	6,1	7,0	9,3	10,1	1,8	0,8	0,2
Африка	0,2	0,8	1,0	2,2	3,6	2,5	2,0	1,0
Азија	1,4	3,7	4,2	5,1	4,6	1,9	0,6	-0,2
Европа	0,5	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,0	-0,1
Л. Америка	0,2	0,5	0,6	0,8	0,7	2,3	0,7	-0,2
С. Америка	0,2	0,3	0,3	0,4	0,5	1,2	0,7	0,3
Океанија	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	1,8	1,1	0,4

Извор: David E. Bloom, *7 Billion and Counting, Population, American Association for the Advancement of Science, VOL 333, July 2011.* (www.sciencemag.org)

Данас постоје видне варијације у просечним стопама пораста становништва континената. У Азији се крећу од 3,1% у Авганистану и Ираку, 0,5% у Кини, до негативних вредности у Јапану од -0,1% и Грузији од -0,6%. У Латинској Америци и Карибима стопе варирају од 2,5% у Гватемали до -0,4% на Куби. На афричком континенту је распон просечних стопа пораста становништва знатно израженији, са распонем од 3,5% у Нигеру до 0,6% на Маурицијусу и у Јужноафричкој Републици. Поларизација у популационој динамици на нивоу држава и између појединачних народа данас је још јача него у прошлости, а манифестује се кроз све компоненте демографског развојка. Из тог разлога су демографски изазови у врху приоритета држава и влада света (Bloom D. E. 2001).

Крајем 20. века десет земаља света са преко 10 милиона становника (Кина, Индија, САД, Индонезија, Бразил, Пакистан, Нигерија, Бангладеш, Русија, Јапан) чиниле су 60% прираштаја светске популације, од чега је Индија

учествовала са 21% и Кина са 15%. Ранг првих 10 држава по укупним потенцијалима од 1950. до 2050. године се мења, што је у корелацији са напред дефинисаним трендовима у стопама раста, које кумулирају трендове у брзини одвијања транзиције компоненти демографског развоја. У десет најмногљуднијих држава света у 2011. години живело је готово 4 милијарде људи, односно више од половине укупне светске популације. Најмногљудније земље света су задржале високе рангове у целокупном посматраном периоду (Кина, Индија, САД). Међу првих 5 држава по броју становника у 1950. години налазиле су се и четири европске земље: Русија, Немачка, Велика Британија и Италија. Педесет година касније од европских држава у првих десет је остала једино Русија, а нове државе са повећаном популацијом и рангом су Пакистан, Нигерија и Бангладеш (World Population Prospects, 2005).

Табела 3. – Ранг држава према броју становника, 1950–2050.

Ранг држава	1950. година	Број ст. (у милио.)	2011. година	Број ст. (у милио.)	2050. година	Број ст. (у милио.)
1.	Кина	555	Кина	1 350	Индија	1 590
2.	Индија	357	Индија	1 180	Кина	1 390
3.	САД	158	САД	310	САД	395
4.	Русија	103	Индонезија	236	Индонезија	285
5.	Јапан	84	Бразил	198	Нигерија	258
6.	Индонезија	79	Пакистан	181	Пакистан	253
7.	Немачка	68	Бангладеш	154	Бразил	253
8.	Бразил	54	Нигерија	146	Бангладеш	242
9.	В. Британија	49	Русија	140	ДР Конго	177
10.	Италија	47	Јапан	128	Мексико	139

Извор: *World Population Prospects, The 2004 Revision, Volume I: Comprehensive Tables, United Nations World Population Estimates and Projections, United Nations, New York, 2005.*

У првим деценијама 21. века доћи ће до значајне промене ранга најмногљуднијих земаља света, јер ће Индија од 2025. године престићи Кину по броју становника. Нека предвиђања су, такође, да ће се број становника Нигерије повећати са 146 милиона почетком 21. века на чак 750 милиона становника 2050. године, као и да ће Етиопија забележити интензиван раст становништва, са 80 на 174 милиона лица. Насупрот њима, знатан број држава које су већ деценијама у биолошкој депопулацији, смањиће своје укупне популационе потенцијале. То је и њихов прворазредни демографски изазов, који има последице на остале елементе демографског развоја (миграције становништва, процес старења, обнова демографских резерви за радну снагу итд.). Тако на пример, у Немачкој ће се број становника смањити са данашњих 82 милиона на 72 милиона становника у 2050. години. Европска Унија (27 земаља) 2011. године имала је 502 милиона становника, а до 2050. године у условима наведених демографских трендова имаће незнатно повећање на свега 513 милиона становника. Највећи пораст популације (од око 800 милиона љу-

ди) у наредних пет деценија (2011–2050) очекује се у подсахарској Африци, где ће се ДР Конго придружити Нигерији на листи десет најмногљуднијих земаља. Насупрот томе, више од половине развијених земаља света, укључујући и земље Источне Европе и бившег Совјетског Савеза, очекује пад броја становника у наредних 50 година. Индија је, од 1950. године, допринела порасту светске популације више од било које друге земље света, а у наредним деценијама ће постати најмногљуднија држава, док се у Кини очекује смањење броја становника (World Population Prospects, 2005, таб. 3).

Диференцијални трендови демографског раста су битно утицали на географски размештај и односе у популационим потенцијалима појединих континената, регија и група земаља. Од укупног броја становника планете 1750. године у Азији је живело 64%, у Европи 21% и у Африци 13%, док су остали континенти били ретко насељени. До почетка 20. века највећи популациони пораст је забележен у Европи, па је и удео укупног становништва повећан на 25%. Популациони пораст је био интензиван и у новоколонизованим регионима света, пре свега Северној и Јужној Америци, у којима је живело укупно 10% светског становништва. Удео Азије и Африке се у укупној светској популацији у овом периоду смањило и то на 57%, односно на 8%. У другој половини 20. века смањује се удео становника Европе у укупном становништву света. Наиме 1950. године тај удео је износио 21,7%, док се крајем прошлог века преполовио на свега 12,4%, а данас износи свега 7%. И Северна Америка бележи смањење удела становништва у укупном и то са 6,8% 1950. година на 5,2% 1998. године. Остали континенти су повећали уделе у укупној светској популацији. Удео становништва Азије је повећан са 55,6% 1950. година на 60,7% 1998. године, удео становника Африке са 8,8% на 12,7% и Латинске Америке и Кариба са 6,6% на 8,5% у укупном светском становништву (Спасовски, М., 2001). У Азији у првој деценији 21. века и даље живи највише светског становништва са уделом од 60% и трендом смањења до 2050. године на 55%. Други најнасељенији континент на свету је Африка и у њему живи данас 15% укупне светске популације, а према пројекцијама УН у Африци ће до 2050. године живети чак 24% укупне популације (Bloom D. E. 2011).

Најважнији демографски и друштвени изазови сучељени са популационом експанзијом и депопулацијом у свету

Поводом рођења седмомилијардитог становника света актуелизују се дискусије о бројним дивергентним трендовима у развоју становништва: природном обнављању становништва, миграцијама становништва, структурним одликама, распореду, густини и концентрацији популације на различитим територијалним нивоима. Поларизација у достигнутом нивоу транзиције природног обнављања становништва у свету је главни разлог дивергентних трендова у популационој динамици. Стопа кумулативног фертилитета смање-

на је у свету као целини у периоду 1950–2011. године са 5,0 на 2,5 деце по жени, а њен распон се у 2011. кретао од 4,4 деце у Африци, 2,2 деце у Латинској Америци до 1,6 деце у Европи. Још драстичнији су примери нивоа кумулативног фертилитета по државама, а они варирају у Африци између 2,0 у Тунису и 7,0 деце у Нигеру; у Азији између 1,4 деце у Јапану, 1,6 у Кини до 6,2 деце по жени у Авганистану. Транзиција морталитета становништва света се сматра највећим достигнућем у развоју човечанства, јер је и животни век у периоду 1950–2011. глобално продужен са 46 на 69 година, уз евидентан напредак и код развијених (са 65 на 78 година) и код мање развијених региона света (са 41 на 67 година). У истом периоду смртност одојчади смањена је у свету за око 2/3 (са 209‰ на 62‰), у развијеним регионима за скоро 8 пута (са 79‰ на 8‰), а у неразвијеним регионима света за 4 пута (са 240‰ на 68‰). Наведено опадање морталитета и продужавање средњег трајања живота, посебно у неразвијеним регионима света одлучујући је фактор наведене популационе експанзије, као и њене регионалне поларизације (Bloom E. D. 2011).

Промене у природном обнављању становништва прати и јачање свих облика миграција становништва, те се 21. век може означити и као век међународних миграција (легалне, илегалне миграције, избегла, прогнана и расељена лица, тражиоци азила, трговина људима). Модерне миграције становништва, пре свега на релацији село-град, неразвијени-развијени региони, мањи градови-већи регионални центри, односно главни градови и мегалополиси, развијане током 20. века, довеле су до значајног прерастања становништва. У периоду 1950–2011. године урбано становништво у свету повећано је са 29% на 51%, и то у развијеним регионима са 53% на 75%, а у регионима у развоју са 18% на 46%, што значи да по први пут у историји човечанства градови имају веће популационе потенцијале у односу на сеоска насеља и рурални простор. Отуда се као важан изазов у 21. веку на свим регионалним нивоима намеће питање квалитета живота становништва у градовима, што тражи унапређење планирања просторног развоја у националним и глобалним оквирима (UNPFA, 2011).

У немогућности да овом приликом наведемо и многе друге важне демографске изазове, напомињемо да ће 21. век бити и век убрзаног старења популације, посебно у развијеним депопулационим регионима и земљама, и поред чињенице да је данас у свету 43% популације млађе од 25 година. Родна равноправност, односно равнотежа полне структуре такође је важан сегмент међу изазовима у 21. веку, јер се знаке поремећаја у овој сфери демографског развоја већ називају и то у државама са политиком 1 детета (Кина), као и у појединим изразито имиграционим државама и регионима (САД). Зато је веома важно скретање пажње на потребу веће помоћи младима у сиромашним земљама, као и старима у развијеним земљама света, што је изазов пред којим се у 21. веку налазе све државе, као и све институције међународне заједнице.

Рођење седмомилијардитог становника света актуелизовала је не само питања демографског развитака већ и многа друга питања и проблеме у свим сферама људског живљења на планети. Популациона експанзија регионално и глобално значи притисак на ресурсе: храну, воду, изворе енергије и земљиште. Пред човечанством су дакле, изазови везани за исхрану становништва, снабдевање чистом пијаћом водом, нарастајуће сиромаштво, повећање обрадивих површина, климатске промене, заустављање даљег нарушавање екосистема, и бројни други. Фонд Уједињених нација за становништво посебно инсистира на последицама све већих демографских притисака у домену борбе против сиромаштва и очувања животне средине. Изнето је да од 7 милијарди становника данас 1,5 милијарди људи живи у апсолутном сиромаштву (зарађује мање од 1\$ дневно), док чак 1 милијарда лица гладује и свакодневно у свету умире од глади 17.000 деце. Бројни светски парадокси су већ наведени у претходном тексту, али поново истичемо чињеницу да се деценијама у свету производи довољно хране за сво становништво планете, међутим, она се у богатом свету расипа, а у сиромашним регионима људи пате због недовољне исхране и умиру од глади. У извештају UNPFA наводе се као прворазредни изазов недостатак воде, јер се очекује да ће се свет 2030. суочити са дефицитом воде од 40%. Како обезбедити одржив развој и популациону политику, која ће бити у његовој функцији на регионалном, националном и глобалном нивоу и даље остаје питање за чијим ће се одговорима непрекидно трагати (UNPFA, 2011).

Србија пред будућим изазовима смањења и изумирања становништва

Док светска популација убрзано расте у последње четири деценије, становништво Србије, српски народ, као и већину етничких заједница у Србији одликује биолошка и укупна депопулација. Србија је у периоду после Другог светског рата једина земља у Европи у којој су територијално и етнички егзистирала у свету евидентна два модела природног обнављања становништва, и то модел проширене природне репродукције и популационе експанзије код Албанаца, Рома, Муслимана и Бошњака и модел недовољне замене генерација и смањења популационих потенцијала код Срба, Мађара, Хрвата, Влаха и већине осталих етничких заједница. Они су, уз смањење морталитета, продужења средњег трајања живота и у условима јачања свих облика просторне мобилности становништва, определили трендове у формирању укупних популационих потенцијала, а произвели су популациону експанзију на Косову и Метохији и биолошку и укупну депопулацију у Ц. Србији и Војводини.

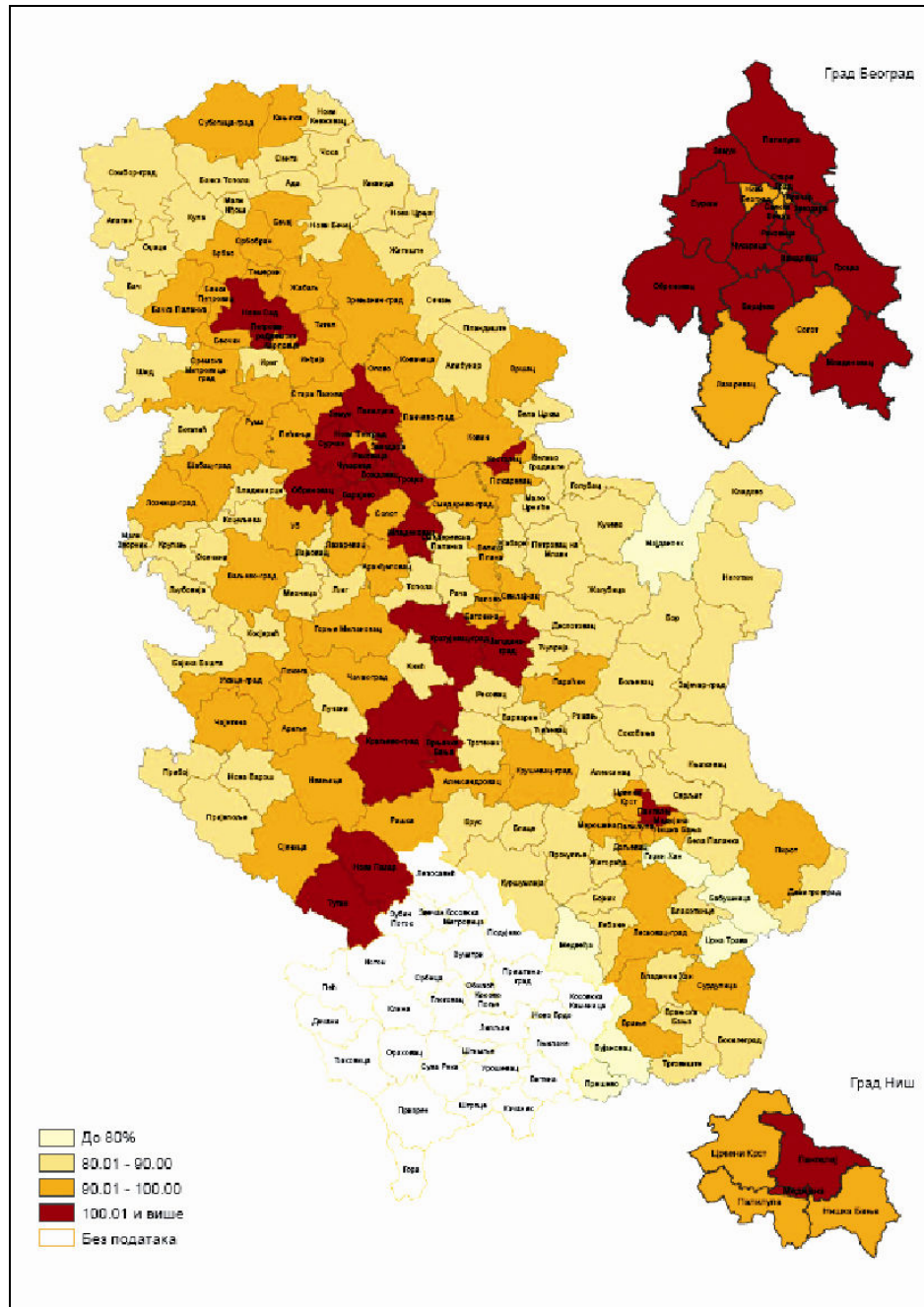
Број становника у Републици Србији повећан је у периоду 1948–1991. године са 6,5 на 9,8 милиона; у Централној Србији са 4,1 на 5,8 милиона; у Војводини са 1,6 на 2 милиона; на Косову и Метохији са 732 хиљаде на процењених 1,9 милиона. Просечну годишњу стопу раста становништва Ц. Србије одликује у периоду 1948–2002. континуирано опадање и достизање негативних вредности у међупописном периоду 1991–2002. године (1,4% од 1948–

1953. до -0,02% 1991–2002). У Војводини је, услед имиграција, стопа раста становништва одступала од дугорочне тенденције опадања (1953–1961. услед колонизације после Другог светског рата и 1991–2002. године услед избеглиштва из република претходне Југославије), а негативна стопа забележена је у периоду 1981–1991. од -0,01%. На Косову и Метохији популациона експанзија постигнута је са просечним годишњим стопама раста од 2,0% у свим међупописним периодима од 1948–1991. године. Дуплирање броја становника у овој покрајини остварено је за око 33 године. У Србији (без Косова и Метохије) апсолутни пораст становништва износио је 1,7 милиона од 1948–2002, а на овом простору је 2002. године живело 7,5 милиона људи (Ђурђевић, Б., 2006).

Република Србија (без Косова и Метохије) је према првим резултатима пописа 2011. имала 7.120.666 становника, што је за 377.335 лица мање него у попису 2002. године, што је смањење од 5%. На Косову и Метохији попис становништва није извршен још од 1991. године па је 2009. према проценама на том простору живело 1.805.000 лица (Fischer Weltalmanach, 2011). Са становишта постојећих трендова демографског развитка смањење укупног становништва Србије је очекивано. Међутим бројне вредности за које је смањена популација морају се анализирати у условима ограничења. Није пописано укупно становништво услед бојкота пописа албанског живља у општинама Бујановац и Прешево, што је био случај и у претходним пописима. Истовремено, није у потпуности уједначена методологија пописивања сталног становништва 2002. и 2011. године. Тако се идентична методологија у ова два пописа односи на пописивање сталних становника која су на територији Србије боравила дуже од годину дана, што је сагласно међународним препорукама. Међутим, то није случај када су у питању расељена лица са Косова и Метохије, којих је 2002. било око 250.000 на територији Централне Србије и Војводине, а која су у попису 2011. године ушла у састав сталног становништва Србије. Постоје и друга методолошка ограничења (нпр. начин пописивања становништва у иностранству), али сва она неће нарушити започети тренд укупног бројчаног смањења популационих потенцијала Србије, који ће се у наредним деценијама интензивирати. Томе у прилог иде и вредност просечне годишња стопа опадања популације у Србији у периоду 2002–2011. од -3,5% (РЗС, 2011).

Први резултати пописа становништва у 2011. показали су сву сложеност и диференцираност демографских трендова на различитим регионалним нивоима. При том се по интензитету пораста, као пол концентрације становништва издваја регион Београда у коме је 2011. пописано 1.639.121, што је пораст од 4% у односу на 2002. Пораст броја ст. је забележен у 22 општине Србије, од чега 11 београдских, нишка општина Пантелеј, затим у општинама Нови Сад, Крагујевац, Краљево, Јагодина, Нови Пазар, Врњачка Бања, Тужина, Костолац, Петроварадин. Пораст броја ст. је забележен у 22 општине, а опадање броја ст. у 146 општина. Ово је резултат превасходно досељавања ст., а у општинама Тужина и Нови Пазар вишег нивоа наталитета ст. (РЗС, 2011).

Карта 2. – Општине Републике Србији према порасту-паду броја ст. (2002=100)

Извор: РЗС, 2011.

Насупрот овим су готово сви простори Централне Србије и Војводине, које карактерише биолошка и укупна депопулација. Тако највеће популационо опадање у периоду 2002–2011. године је забележено у источној и јужној Србији, где је популација смањена за преко 200.000 лица или за 11%. Чак у 85 општина Централне Србије и Војводине број становника је за протеклих 9 година смањен за 10 % и више. Општине са највећим падом броја становника су: Црна Трава (смањење за 1/3), Мајданпек, Бабушница, Гаџин Хан, Босилеград, Трговиште, Ражањ, Нова Црња, Сечањ и Рековац. Опадање броја становника је забележено и у шест општина региона Београд: Стари Град, Врачар, Савски Венац, Нови Београд, Лазаревац и Сопот (РЗС, 2011). Такође, 11 насеља нема становника, што је за 2 насеља више него у претходном попису. Забрињава чињеница да се број насеља са мање од 100 становника у периоду 2002-2011. године повећао са 707 на 975, док је према новом попису евидентирано чак 85 сеоских насеља са мање од 10 становника. То показује брзину одвијања биолошке и укупне депопулације (РЗС, 2011).

Становништво Централне Србије и Војводине одликује у последње четири деценије биолошка депопулација, која кореспондира са демографским трендовима у земљама Европе. У Србији је стопа кумулативног фертилитета данас 1,4 деце по жени, уз вишедеценијски ниво испод прости замене генерација. У последњих 10 година у чак 370 сеоских насеља није се родила ни једна беба. Демографи предвиђају да ће се највероватније до 2050. године у Србији смањити становништво за око 500.000, тј. на око 6 милиона. Отуда се као прворазредни изазов пред наше друштво поставља достизање нивоа прости замене генерације, јер од нивоа биолошке репродукције зависе укупни демографски потенцијали, али и опстанак друштва. Проста замена генерација, смањивање плодности по националности, уз активнију политику према миграцијама може довести до ублажавања све израженије мезорегионалне диференцијације Србије у трендовима популационе динамике. Питање опадања броја становника у већини сеоских насеља Србије мора се повезати са историјским наслеђем мреже насеља, заостајањем развоја пољопривреде, сагледавањем локалних ресурса за развој и другим факторима који би кроз нову валоризацију могли ублажити изумирање сеоских насеља и руралних простора. Још већа пажња научне и стручне и укупне јавности мора се преусмерити на градове регионалне и локалне центре, који интензивирањем иселјавања младог и радноспособног становништва и убрзавањем биолошке депопулације у најновијем периоду губе популационе потенцијале. У тој групи је и 17 градова Србије са више од 50.000 ст., у којима живи 36% укупне популације, и који својим положајем, природним и створеним ресурсима имају све услове за бржи економски развој сразмеран њиховој улози у мрежи урбаних центара Србије.

На основу резултата пописа становништва који се одржавају у години рађања седмомилијардитог становника планете може се закључити да се Србија данас налази међу земљама које се суочавају са смањењем по-

пулације и страхом од изумирања. Демографско старење је прворазредни демографски изазов пред Србијом у 21. веку, јер ће просечна старост становништва Србије 2050. године достићи по проценама чак 47 година, старији од 65 година чиниће $\frac{1}{4}$ популације, а најстарији, 70 година и више, 7,6% у укупном становништву. Алармантно је просторно ширење овог процеса од југоисточне и источне Србије, ка осталим деловима Централне Србије и од пограничних простора ка унутрашњости Војводине. Србија, земља великих миграција у прошлости и данас, тренутно је држава са највећим бројем избеглих и расељених лица у Европи, са сталним порастом броја илегалних миграната и тражиоца азила и са очекивањем између 50 и 100.000 повратника миграната по споразуму о реадмисији. Чињеница је да српска дијаспора броји између 3,5 и 4,5 милиона људи, међу којима је знатан број високо образованих лица, али је и поред настојања државе, њихов повратак мало вероватан у условима транзиције привреде, економске кризе и сиромаштва (Спасовски, М., Девеџић, М., 2010).

Пред Србијом су бројна отворена питања и проблеми везани за све сегменте демографског развоја. Популациона политика у домену фертилитета, смртности, миграција, старења становништва, урбанизације, размештаја, густине и концентрације становништва мора се ослањати на искуства појединих земља света, али уз уважавање утемељења демографских процеса у особеном природном, историјском, друштвеном, привредном и културном миљеу Србије.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- National Geographic (2011), *7 Billion People*, Special Issue, October.
- Спасовски, М. (2001). *Популациона експанзија и демографска подељеност света у 20. веку*, Демографски процеси у СР Југославији, IX Еколошка истина, Зајечар.
- United Nations Population Fund (2011): *The State of World Population 2011 – People and possibilities in a world of 7 billion*, UNPFA, New York. www.unfpa.org
- David E. Bloom (2011). *7 Billion and Counting*, Population, Science, American Association for the Advancement of Science, Vol 333, Washington DC, USA. www.sciencemag.org
- David E. Bloom, D. Canning, (2011) *Booms, Busts and Echoes*, Finance & Development Magazine, International Monetary Fund, Washington DC.
- United Nations (1995b); U.S. Census Bureau, International Programs Center, International Data Base and unpublished tables.
- U.S. Census Bureau (2005). International Programs Center, International Database and unpublished tables
- World Population Prospects (2005). The 2004 Revision, Volume I: Comprehensive Tables, United Nations World Population Estimates and Projections, United Nations, New York.
- Спасовски, М., Девеџић, М. (2010). *Становништво и демографски изазови*, Путказ ка одрживом развоју-Национална стратегија одрживог развоја, Београд.

Ђурђевић, Б. (2006). *Кретање становништва Србије према досадашњим пописима становништва*. У Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године, уредник Пенев Г. Републички завод за статистику, Институт друштвених наука-Центар за демографска истраживања, Друштво демографа Србије, Београд.
Први резултати пописа становништва 2011. године, Републички завод за статистику, Београд.
Der Neue Fischer Weltalmanach 2012, Zahlen Daten Fakten, Frankfurt am Main, 2011.

Milena Spasovski
Danica Šantić

SEVEN BILLION PEOPLE LIVE ON THE EARTH-POLARIZATION OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT AT THE BEGINNING OF 21ST CENTURY

Summary

The United Nations declared that the baby Danica May Camacho born in the Philippines capital Manila on October 31, 2011th is the 7th billion citizen of the world. The birth of 7th billion baby occurs as result of population expansion, what was the important determinant in demographic trends, especially in second half of 20th century. Demographic trends in all spheres became more complex at the beginning of the 21st century than ever in history. Global demographic challenges with a trend of increase are manifested through the demographic contradictions - the expansion of population in underdeveloped parts of the world on one side and depopulation in developed parts of the world on the other side, multiplied with the repercussions in all areas of life. The paper analyzed the changes in population number and growth rates in the world, developed and developing regions, by continent and states, in a historical context, especially in 19th and 20 century.

The Republic of Serbia is facing challenges of population reduction and extinction like many other European countries. The total number of people in Republic of Serbia increased from 6.5 to 9.8 million people in period 1948–1991. In central parts of Serbia that increase was from 4.1 to 5.8 million, in Vojvodina from 1.6 to 2 million and in Kosovo and Metohija from 732 thousand to an estimated 1.9 million people. Average annual rate of population growth in Central Serbia shows the continuous decline in the period 1948–2002. (1,4%) reaching negative values in period 1991–2002. (-0,02%). In Vojvodina due to immigration, population growth rate deviated from the long-term declining trend and negative growth rates recorded in period 1981–1991. (-0,01%). In the region of Kosovo and Metohija population expansion was achieved with an average annual growth rate of 2.0% in all inter-censal period of 1948–1991. Doubling the number of inhabitants in the province was achieved in about 33 years. In Serbia (excluding Kosovo and Metohija) the absolute increase in population was 1.7 million from 1948–2002. Total number of population of our country (excluding Kosovo and Metohija) was 7.5 million according to census data in 2002.

In the Republic of Serbia (excluding Kosovo and Metohija) according to census data 2011. lived 7,120,666 people which is a decrease of 5% or 377,335 persons in comparison to the 2002 Census year. This is supported by the value of the average

annual rate of decline of population (-0.57%) in the period 2002–2011. The first results of the census in 2011. shows the complexity and differentiation of demographic trends in the different regional levels. Intensive population increase and population concentration is evident in the city of Belgrade, with growth of 63,000 persons in 9 years. Today in Belgrade live 1,639,121 persons. Population growth was recorded in 22 municipalities in Serbia, and population decline in 146 municipalities during the period 2002–2011. The highest values of population decline is in eastern and southern parts of Serbia, with 200,000 persons or 11% less than 9 years ago. In 85 municipalities in Central Serbia and Vojvodina population for the past 9 years was reduced by 10% or more. Number of settlements without population increased only for two new settlements (from 9 to 11 villages). That trend does not fully reflect the devastating consequences of depopulation, but if we take in consideration number of settlements with 10 and less inhabitants (85), we can get the real picture. In addition to the above text is the fact that the number of settlements with less than 100 population increased by 9 years from 707 to 975 villages, as evidence of the speed of the biological and the total depopulation.

The republic of Serbia, country with the great migrations in the past and present time is currently a country with the largest number of refugees and displaced persons in Europe, with constantly increasing number of illegal migrants and asylum seekers. The Serbian diaspora numbers between 3,5 and 4,5 million people including significant number of highly educated people but for the moment their return in conditions of economic crisis and poverty is not realistic. Serbia is facing with number of open questions and problems related to all aspects of population development which must rely on the experience of chosen world states, respecting the establishment of demographic processes in special natural, historical, social, economic and cultural milieu of our country.